

DR. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN¹:

A VAJDASÁGI MAGYAR OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÖSSZEANGOLÁSA MINT AZ ÉRTELMI UTÁNPÓTLÁS FELTÉTELE

A 21. évszázad a tudásalapú társadalmak új korszaka. A tudás hatalom: az előrehaladás, sőt a megmaradás záloga. Nekünk mint kultúránkban és nemzeti identitástudatunkban veszélyeztetett kisebbségnek nagy előnyt és kiutat jelenthet a versenyképes szakosítás, a tudás és a vállalkozás mint életképességünk jelei.

Vajdasági iskolavégzettségi adatok²

A munkaképes lakosság iskolavégzettségi szintje kifejezetten javult az utóbbi 40 évben, különösen a középiskolát és az általános iskolát befejezők nagy számának köszönhetően. Az európai tendenciákhoz képest mégsem lehetünk elégedettek.

1. táblázat: A 15 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerint a Vajdaságban (1953-1991)

	Összesen	Nincs végzettség, v. 1-3 oszt. ált. isk.	4-7 osztály	Befejezett általános iskola	Középfokú végzettség	Főiskolai, egyetemi végzettség
1953	1 268 302	349 959	711 889	88 171	105 473	6 982
1961	1 360 824	316 779	732 765	120 432	170 552	16 855
1971	1 539 760	273 735	689 037	234 398	293 871	43 356
1981	1 629 497	218 286	345 550	517 009	442 220	83 833
1991	1 627 459	171 056	373 723	411 552	537 333	120 686
Az összetétel százalékarányban						
1953	100,0	27,6	56,1	7,0	8,4	0,6
1961	100,0	23,3	53,8	8,8	12,5	1,2
1971	100,0	17,8	44,7	15,2	19,1	2,8
1981	100,0	13,4	21,2	31,7	27,2	5,1
1991	100,0	10,5	23,0	25,3	33,0	7,4

Forrás: Vajdasági Statisztikai Hivatal, Újvidék.

A vajdasági lakosság 15 év felett legnagyobb százalékban középiskolát (33%), majd általános (alap)iskolát fejezett be (25%), és utánuk következnek az alapiskolát be nem fejezettek száma (23%, ugyanis a világháború után az elemi iskola egy ideig 4, majd 6 osztályos volt). Az aktív lakosság több mint 7%-ának felsőoktatási diplomája volt már 1991-ben. Ma a helyzet még ennél is jobb, de az európai mércék még magasabbak, mert a 10%-ot meghaladják.

¹ A szerző az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdaságtudományi Karának rendes tanára és a Magyarságkutató Tudományos Társaság elnöke.

² Lásd bővebben az adatokat Mirnics Károly tanulmányában, a Vajdasági útkereső MTT 2. tanulmánykötetben, Szabadka, 1998.

2. táblázat: A 15 éves és idősebb szerb és magyar iskolázott népesség az azonos korcsoportok százalékos arányában (1991)

	Általános iskolai végzettség		Középfokú végzettség		Főiskolai végzettség		Egyetemi végzettség	
	Férfi (%)	Nő (%)	Férfi (%)	Nő (%)	Férfi (%)	Nő (%)	Férfi (%)	Nő (%)
Szerbek								
Összesen	23,8	24,7	42,0	28,5	4,2	3,4	5,9	3,4
15-19	69,2	71,3	18,7	18,4	0,0	0,0	0,0	0,0
20-24	24,1	21,4	70,5	69,5	0,9	3,5	0,4	1,2
25-29	22,4	21,6	65,2	60,0	3,3	6,7	4,9	7,2
30-34	21,4	26,6	59,8	51,2	4,9	5,5	8,1	8,8
35-39	23,8	32,5	53,1	41,8	5,1	4,7	7,6	6,9
40-44	22,5	34,5	52,0	33,8	6,4	5,8	7,7	5,4
45-49	22,7	27,7	42,9	21,4	6,7	4,8	7,5	3,8
50-54	20,7	20,3	32,5	13,9	6,2	3,6	7,4	2,8
55-59	15,5	13,3	30,9	12,4	5,7	2,8	5,6	1,6
60-64	13,2	9,9	20,6	7,9	4,6	1,2	4,9	1,2
65-	10,9	8,9	15,3	5,6	3,2	0,5	3,6	0,7
Magyarok								
Összesen	26,7	27,4	36,3	21,0	2,6	2,5	2,9	2,1
15-19	67,0	71,7	17,0	16,1	0,0	0,0	0,0	0,0
20-24	33,7	34,1	57,4	55,7	0,8	3,4	0,3	0,8
25-29	33,3	34,5	52,8	47,3	2,6	6,5	3,4	4,8
30-34	30,2	35,7	48,7	41,1	3,0	4,3	5,8	6,9
35-39	30,3	40,2	44,7	30,0	3,0	3,7	4,5	5,2
40-44	26,7	40,6	45,0	24,6	3,8	4,6	3,9	3,3
45-49	23,1	31,8	39,5	20,1	4,2	3,8	4,0	2,3
50-54	19,6	21,3	34,0	12,8	3,0	2,9	3,4	1,6
55-59	15,6	14,6	31,3	11,5	3,5	2,2	2,6	1,0
60-64	15,7	15,4	24,0	10,2	3,7	1,4	2,7	0,7
65-	11,9	9,1	15,2	4,6	1,2	0,3	1,3	0,1

Forrás: Vajdasági Statisztikai Hivatal, Újvidék.

A szerbek és a magyarok körében is várhatóan iskolavégzettségében legműveltebb a 25-35 éves korosztály. Ha összehasonlítjuk a szerbek és a magyarok iskolavégzettségi szintjét, összességében és különböző korosztályok szerint is, azt kell megállapítanunk, hogy a magyarok általános iskolavégzettsége meghaladja a szerbekét, de már a középiskolai, főiskolai és egyetemi végzettségük elmarad a többségi nemzetétől. Ez azt jelenti, hogy egy olyan kulturális és a történelem során viszonylag művelt nemzet, mint amilyen a magyar, kisebbségiként a Vajdaságban fokozatosan lemarad a többségi mögött. Vajon az egyenlő esélyek hiányoznak? Nincs anyanyelvű iskolahálózat? Eluralkodott a kishitűség?

A nők/leányok körében a szakközépiskolában és a gimnáziumban, a fiúknál pedig a szakközépiskolában és a szakmunkásképzőben a tanulás a meghatározóbb. A táblázatból nyilvánvalóan látszik, hogy a férfiak felsőszintű végzettsége ma már a nőkéhez hasonlóan alakul.

3. táblázat: A jelenlegi iskolai végzettség településtípus szerint

	általános iskola	szakmunkásképző	szakközépiskola	gimnázium	főiskola	egyetem	összesen
Város	144	56	88	43	39	35	405
	35,6%	13,8%	21,7%	10,6%	9,6%	8,6%	100,0%
Kisváros	131	38	54	42	39	20	324
	40,4%	11,7%	16,7%	13,0%	12,0%	6,2%	100,0%
Falu	121	39	59	25	26	17	287
	42,2%	13,6%	20,6%	8,7%	9,1%	5,9%	100,0%

Forrás: Mozaik 2001.

Az eredményekből kitűnik, hogy a falun élők közt nagyobb a csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezők (42,2%), valamint a szakmunkások aránya (20,6%). Az egyetemet végzettek inkább városban (8,6-9,6%-uk) vagy kisvárosban élnek, a főiskolát végzettek közül legtöbben (12%) kisvárosban laknak. El kell érünk azt, hogy a falu-város kapcsolat ne akadályozza az oktatási életet, a szakmai továbbképzést. Ehhez szervezett közlekedési megoldások, kollégiumok és ellátási hálózat kell.

A vajdasági magyarok iskolahálózata - helyzetkép (2000 utáni tanévek)

Az általános iskola

A Vajdaság 342 általános iskolája közül 83-ban oktatnak magyarul (is), de 246-ban vannak magyar tanulók. Magyar nemzetiségű tanulók a 45 vajdasági község közül 43-ban vannak. A magyar tanulók létszáma 23 722 fő (12,31%). Magyar tannyelvű osztályok 29 községben vannak, összesen 83 iskolában és 35 kihelyezett tagozaton. A magyar tannyelvű osztályokba 19 416 tanuló jár, összesen 986 osztályba (átlagléttség: 19,69 fő). A 23 722 magyar nemzetiségű tanuló közül 19 210 magyar tannyelvű osztályba jár (80,97%), 4512 pedig szerb tannyelvűbe (19,03%). A nem magyar osztályba járó általános iskolások közül 2360 (52,31%) vesz részt anyanyelvápolásban, 2152 (47,69%) pedig nem.³ A magyar osztályok igen jelentős részében a tantárgyak egy részét szerb nyelven oktatják, tanerőhiányra hivatkozva (erről pontos adataink nincsenek). A Magyarságkutató Tudományos Társaság felmérése szerint (1997) a 76 magyar nyelven (is) oktató általános iskola közül csak 24-ben oktatnak minden tárgyat magyarul. Az általános iskolákban gyakran a minimális létszámmal küszködünk (legyen 15 gyermek az elsőben) és nem figyelünk arra, hogy a 9 éven át tartó oktatás magyar szellemiségű és minőséges legyen, és hogy pozitív szelekcióval külön foglalkozhatunk a tehetségekkel is. Persze, a szórványban már az anyanyelvápolással is megelégszünk.

A középiskola⁴

A Vajdaság 114 középiskolája közül 30-ban működik magyar tagozat is, összesen 279 osztály; 7 iskolában a magyar tagozat van többségben, 23-ban a szerb. Kizárólag magyar tannyelvű középiskola Vajdaságban a két tehetség-gondozó gimnáziumban van 2003 óta (Szabadka és Zenta).

A legtöbb magyar nemzetiségű tanuló a következő községek területén lakik: Szabadka 2440, Újvidék 945, Topolya 932, Beckserek 782, Magyarkanizsa 655, Ada 537, Zenta 552, Óbecse 488, Zombor 470, Kikinda 315, Pancsova 215, stb. A 9113 magyar nemzetiségű középiskolai tanuló közül 6185 tanult anyanyelvén (67,88%), 2928 szerb nyelven (32,12%). A magyar nemzetiségű középiskolai tanulók összesen 33 községben élnek, de magyar nyelvű középiskolai oktatás 12 község területén folyik 40 iskolában (köztük 2 kihelyezett tagozat), 279 osztályban 6649 tanulóval (osztályonként átlag 23,83 tanuló). Magyar oktatás 8 gimnázium 53 osztályában folyik, a gimnazisták száma 1309 (osztályonként átlag 24,69): Topolyán, Óbecsén, Becksereken, Újvidéken, Zentán, Zomborban, Szabadkán és Törökkanizsán. Ehhez adjuk hozzá a két új tehetséggondozó gimnáziumot, amelyek minőséges munkájára, kollégiumi ellátására külön oda kell figyelni. Szakoktatás működik 21 szakközépiskolában (2 kihelyezett tagozat) és 1 művészeti iskolában; 226 osztályban, a tanulóik száma 5279 (osztályonként átlag 23,95 tanuló).

³ Az általános iskola köteles felkínálni a nem szerb nemzetiségű beiratott első részére az anyanyelvápolást: ezt 200 iskola megtette, 46 nem, 153 pedig nem válaszolt a Tartományi Oktatási Titkárság kérdőíves felmérésének erre a kérdésére.

⁴ A Tartományi Oktatási Titkárság adatai, Újvidék. Összeállította Gábrity Molnár Irén.

4. táblázat: A magyar középiskolások megoszlása iskolatípus szerint:

Iskolatípus	% arány
Szakközépiskola (4 éves)	39,46
Szakiskola (3 éves)	39,25
Gimnázium	19,68
Művészeti szakközépiskola	0,92
Szakiskola (2 éves, megszüntek)	0,67
Egyéb (pl. egyházi iskola)	0,02

Forrás: Vajdasági Oktatási Titkárság archívuma, Újvidék

A magyar középiskolába járóknak csak 19,68%-a gimnazista, 39,46%-a négyéves szakközépiskolába jár, 39,25%-a a hároméves szakmunkásképzőt látogatja, 0,67%-a kétéves szakközépiskolába jár, 0,92%-a a művészeti szakközépiskolát választotta.

Az érettségiző középiskolások száma megmutatja, kik azok, akikre az egyetemeken és főiskolákon számíthatunk. A legtöbb magyar érettségiző 2001/02-ben a következő vajdasági községekből jött: Szabadka (385), Zenta (150), Topolya (97), esetleg Óbecse (82). Sajnos a szórványban (Nagybecskerekken 59-en érettségiztek 2002-ben), de még Újvidéken is (63 érettségiző) minden évben alacsony a magyar érettségizők száma.

Az észak- és nyugat-bácskai valamint az észak-bánáti községekből évente kb. 700 érettségiző kerül ki. Tapasztalataink szerint a minősítő vizsgák után több mint a fele bejut a felsőoktatási intézményekbe. Az érettségizettek főleg a szabadkai, újvidéki és kisebb számban a magyarországi karokat választják. A közép- és dél-bánáti, valamint dél-bácskai érettségizők nagyobb része (évente 250-en) az újvidéki karokat választja, közelségük miatt. A magyar fiatalok száma viszonylag magas a szabadkai Közgazdasági Karon és a Műszaki Főiskolán, mert a magyar tantervű oktatás fejlesztése folytán e karok vonzzák a magyar hallgatókat, és a munkaerőpiacon is keresett e két szak. Az észak-bácskaiak a szabadkai karokon kívül a magyar nyelvet és irodalmat (Bölcsészettudományi Kar) vagy az orvosi egyetemet célozzák meg Újvidéken vagy Magyarországot választják (Szeged, Budapest, esetleg Kecskemét vagy Pécs).

A vajdasági középiskolák száma, ahol magyar oktatás is folyik, az utóbbi két évben szaporodott, ezután joggal várjuk a felsőoktatási magyar tagozatok számának növekedését is. Lásd a 5. táblázatot:

5. táblázat: Vajdasági középiskolák, ahol magyar oktatás is folyik, szakág és község szerint

Község/ Középiskolai szakág	Ada	Csók- ka	Magyar- kanizsa	Nagy- becs- kerek	Óbe- cse	Szabad- ka	Temer- in	Topo- lya	Török- kanizsa	Újvi- dék	Zenta	Zom- bor	Összes
Műszaki tudományok	+	-	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	7
Közgazdaság	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	3
Kereskedelem	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	-	3
Mezőgazdasági	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	2
Egészségügy	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+	+	+	5
Vegyészet	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	3
Technológia	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Építőipar	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
Gépészet	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Közlekedés	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Villamosság	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	2
Zeneiskola	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
GIMNÁZIUM	-	-	-	G	G	G, TG	-	G	G	G	G, TG	G	8+2
Összesen	2	2	1	4	4	9	1	3	3	3	5	3	40

Magyarázat: TG – két új tehetséggondozó magyar gimnázium (Kosztolányi Dezső Nyelvészeti Gimnázium Szabadkán és a Matematikai Gimnázium Zentán), G – Gimnázium, és + – Szakközépiskola és szakiskola.

Forrás: Vajdasági Oktatási Titkárság, Újvidék

A magyar középiskolák kiválasztásának körülményei a Vajdaságban és a továbbtanulási szándék (empirikus kutatás eredményei 2002)

A 8 vajdasági községben (települések csoportja), amelyekben magyar önkormányzatok alakultak ki, összesen 15 165 magyar általános iskolás tanuló van, míg a többi községben (szórványban) összesen 8 557. Egyik legfontosabb feladatunk, hogy folyamatosan tudatosítsuk a magyar lakosság körében az anyanyelvű általános- és középiskolai oktatás és a nemzeti identitás megőrzéséhez fontos anyanyelvi kultúra és műveltség ápolásának nélkülözhetetlenségét. Már az általános iskola bevégzésekor, fontos döntés előtt állnak a tanulók és a szülei is egyaránt. Sajnos, ez a korai életkor a pályaválasztás időszakát is jelenti, ugyanakkor a középiskola kiválasztása meghatározza a magyar fiatalok későbbi továbbtanulási szándékát is. Évtizedeken keresztül a magyar diákok főleg szakközépiskolákba irakoztak (túl sokan választják az érettségit nem adó szakiskolákat) és nem tartják a gimnáziumokat népszerű középiskoláknak. Ez eleve lehetetlenné teszi a magyar fiatalok egyetemi továbbtanulását. A többségi nemzethez tartozó tanulóknál éppen az ellenkező tendencia figyelhető meg: tömegesen irakoznak 4 éves szakközépiskolákba, de gimnáziumokba is. Mindennek következménye a magyar elitkáderek lemaradása.

A Zenith Műhely és a Magyarságkutató Tudományos Társaság szabadkai székhelyű civil szervezetek, a szerző koordinálásával, empirikus adatfelvételt (önkitöltős kérdőívvezetés 1010 reprezentatív alannyal), majd adat-tárolást és elemzést végeztek 2002 őszén, azzal a céllal, hogy alapul szolgáljon olyan elaborátum megvalósítására, amely a vajdasági középiskolások számára megfelelő szakirányú, sőt tehetséggondozó gimnáziumot és szakiskolákat létesít. Az érdekelt önkormányzatok javaslatát felépítő és indokló háttér tanulmány elkészítése volt a cél, amely az elit gyűjtő gimnáziumok létjogosultságára ad választ a jelenlegi végzős általános iskolások és szülei véleménye alapján (két kérdőív volt forgalomban, egy a nyolcadikos tanulók és egy a szülei számára). A kérdezettek tehát azok a lakosok, akik a magyarlakta területeken élnek (Szabadka, Topolya, Kishegyes, Kanizsa, Zenta, Ada, Becse stb.) és a szórványban: Újvidék, Muzsla, Temerin.

A megkérdezett nyolcadikos tanulók válaszai

A nyolcadikosok válaszai a tanulási nyelvvel kapcsolatosan azt bizonyítja, hogy döntő többségük anyanyelvén szeretne továbbtanulni a középiskolában. Lásd a 6. táblázatot:

6. táblázat: Milyen nyelven szeretnél továbbtanulni?

Tannyelv	Szám	Százalék
Magyar	396	77,2
Szerb	10	1,9
Kétnyelvű	58	11,3
Világnyelv	48	9,4
Összesen	513	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

A magyar nyelvű továbbtanulás lehetőségeivel a Vajdaságban a válaszadóknak a fele részben elégedett, de majdnem a negyede elégedett. Lásd a 7. táblázatot:

7. táblázat: Elégedett vagy-e a vajdasági magyar nyelvű továbbtanulási lehetőségekkel?

	Szám	Százalék
Igen	126	24,5
Részben	293	57,0
Nem	94	18,3
Összesen	514	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

A megkérdezett nyolcadikosok válaszai arra a kérdésre, hogy beiratkozna-e állami magyar tehetséggondozó gimnáziumba, igen komplex eredményt mutatnak:

8. táblázat: A beiratkozás szándéka a teljes megkérdezett diákcsoportnál, függetlenül a tanulmányi eredményektől

Szándék	Szám	százalék
Beiratkozna	138	26,8
a szülei fognak dönteni	24	4,7
nem iratkozna be	135	26,3
nem tudja	217	42,2
Összesen	514	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

A nyolcadikosoknál viszonylag nagy a bizonytalanság. Legtöbben (42%) nem tudják, beiratkoznának-e egy elit magyar gimnáziumba. A beiratkozni szándékozók és a nemet mondók között utána kiegyenlítődik a válaszok aránya (26%).

Kommentár: a nyolcadikosok legtöbben egyébként sem gimnáziumba iratkoznának. Több mint a felének a szülei szakközépiskolát végeztek. Az általános iskolás diákok az elit és a tehetséggondozás alatt a többletórát és a kitűnő képességet értik.

9. táblázat: A beiratkozás szándéka az elit gimnáziumba 4-es és 5-ös tanulmányi átlagú diákoknál

	beiratkozna	a szülei fognak dönteni	nem iratkozna be	nem tudja	összesen
Szám	36	10	35	71	152
Százalék	23,7%	6,6%	23,0%	46,7%	100%
Szám	73	7	44	80	204
Százalék	35,8%	3,4%	21,6%	39,2%	100%

Forrás: Továbbtanulás 2002

A tanulmányi átlag befolyásolja a tehetséggondozó gimnáziumba való iratkozás szándékát. Az 5-ös tanulók 39%-a nem tudja még, de majdnem 36%-a igenis beiratkozna ilyen magyar gimnáziumba. A 4-es tanulónál a bizonytalanság nagyobb (majdnem 47%), és a beiratkozni szándékozók az elutasítókkal arányban van (23%). Ők attól félnek, hogy nem tudnak majd megfelelni a magas elvárásoknak. Azok, akik nem iratkoznának be elsősorban a magas szintű oktatás igényeitől ijedtek meg.

A tehetséggondozó gimnázium iránti érdeklődés a Magyarországra iratkozni szándékozók csoportjánál fontos lehet, mert éppen a jobb minőségű anyanyelvű oktatás miatt tanulnának az anyaországban. Véleményük a következőképpen alakul (10. táblázat):

10. táblázat: Magyarországra iratkozni szándékozók terve

Iskolai életútterv:		beiratkozna	a szülei fognak dönteni	nem iratkozna be	nem tudja	összesen
Magyarországra fog menni középiskolába	Szám	15	4	12	30	61
	Százalék	24,6%	6,6%	19,7%	49,2%	100,0%
Tervezte, hogy Magyarországra iratkozik, de végül nem így döntött	Szám	83	9	44	98	234
	Százalék	35,5%	3,8%	18,8%	41,9%	100,0%

Forrás: Továbbtanulás 2002

A Magyarországra iratkozók csoportjánál is nagy a határozatlanság (több mint a 40%-uk nem tudja, mit tegyen). Azoknak a száma, akik nem iratkoznának be itthon, leesett 20% alá. Akik már eldöntötték, hogy Magyarországon fognak tanulni (61 válaszadó), majdnem a fele azt nyilatkozta, hogy nem tudja beiratkozna-e a jugoszláv állami magyar elit gimnáziumba. Határozott propagandára van szükség, nyilvánosan meg kell hirdetni és a sajtóban többet foglalkozni az elit gimnáziumok jövőbeli programjával, rendeltetésével, kádremegoldásaival. 25%-uk viszont beiratkozna egy ilyen hazai gimnáziumba, tehát máris „visszafordítottuk” a külföldön tanulni szándékozók egy részét. Azok között, akik csak tervezték a Magyarországon tanulást, sokkal többen (35,5%) itthon maradnának egy elit magyar gimnázium kedvéért.

A pályaválasztást is jelentő adott középiskola kiválasztásánál a következő szempontok dominálnak a vajdasági tanulóknál, szülei véleménye szerint.

11. táblázat: Az iskolaválasztási szempontok rangsorolása (szülők válasza)

Iskolaválasztási szempontok:	Fontos (%)	Rangsor
Használható tudás	96,7	I.
Művelt tanárok	90,1	II.
Jó színvonalú iskola	85,9	III.
Jó tanár-diák kapcsolat	85,6	IV.-V.
Technikai feltételek	85,6	IV.-V.
Jó könyvek, segédanyagok	72,4	VI.
Közelség	51,7	VII.
Különórák	45,9	VIII.
Kollégium	25,1	IX.

Forrás: Továbbtanulás 2002

Elsősorban a használható, tehát gyakorlatias tudás a fontos. Valószínűleg a munkába állás lehetőségeit is taglalták a megkérdezettek. A második helyen a művelt tanárok a fontosak, majd a jó színvonalú, felszerelt iskola. Ettől a szemponttól már nem sokban tér el a jó tanár-diák viszony fontossága se. Ha a kiválasztott kilenc kritériumot csoportosítani próbálom, akkor az elemzések a következőket mutatják:

- a legfontosabb szempontok közé tartoznak a használható tudás, egy jó színvonalú, felszerelt iskolában (technikai feltételek és tankönyvek)
- másodsorban fontos a művelt és jó tanár
- harmadsorban fontosak az anyagi szempontok: utazás, kollégiumi ellátás.

Amikor a szülőket arról kérdeztük, milyen nyelven fog gyermeke tovább tanulni, nagyobb arányban, mint maguk a tanulók, az anyanyelvet választották, tehát magyarul Szerbiában. A szórványban élők egy része, persze, kénytelen a kétnyelvű iskolát választani.

12. táblázat: Az iskola kiválasztása tannyelv szerint

Gyermeke milyen nyelven fog továbbtanulni?	szám	Százalék
Magyar nyelven Szerbiában	424	87,1
Két nyelven	38	7,8
Magyar nyelven, Magyarországon	19	3,9
Szerb nyelven	5	1,0
Összes válasz	487	100,0

Forrás: Továbbtanulás 2002

2002 őszén a felmérés elsődleges céljai között volt az új magyar tehetséggondozó gimnáziumok megnyitásának a kérdése. A szülők szinte lelkesedve támogatták az önálló magyar állami középiskolák létrehozását a Vajdaságban, függetlenül attól, hogy saját gyermeke szándékozna-e oda beiratkozni vagy sem.

13. táblázat: Anyanyelvű iskola létrehozásának támogatottsága

Támogatná-e Ön egy új, önálló, államilag finanszírozott magyar (nem kétnyelvű) iskolák létrehozását?		
	Szám	Százalék
Támogatja	383	78,0
Nem tudja	74	15,1
Nem támogatja	34	6,9

Forrás: Továbbtanulás 2002

Felsőoktatás a Vajdaságban

A magyar nyelvű felsőoktatás eddigi gyakorlata

Áttekintve régióink felsőoktatási rendszerét, látható, hogy a Vajdaságban önálló, autonóm magyar oktatási rendszer nincs. Magyar nyelvű oktatás a szerbiai törvények értelmében nincs semmilyen alanyi jogon, mert a felsőoktatás csakis államnyelven, esetleg világnyelven (pl. angol) folyhat. Magyar nyelvű oktatás az Újvidéki Egyetemen belül van, amelyen belül intézményesített magyar felsőoktatás nem működik, csak annak részleges jegeit találjuk meg az Egyetem bizonyos karain (4 karán)⁵, illetve a szabadkai főiskolákon⁶. Az anyaországi kihelyezett tagozatok szabadkai és zentai főiskolai próbálkozásai még nem akkreditáltak Szerbia területén, és csak részben illeszkednek az itteni felsőoktatási rendszerhez. Ennek ellenére diplomáik honosítása elkezdődött.

Természetesen a vajdasági tudományos értelmiség a tudományos munka olyan európai szintjére vágyik, amely mindenkor bekapcsolja őket a nemzetközi akadémiai életbe. A jövő tudományos munkatársainak utánpótlását, a tehetséges fiatalok továbbképzését és a tudományos kutatómunkát minden egyetemi karon, illetve tanszéken követnünk kell.

Hosszabb távon a magyar ajkú hallgatók számának csökkenése aggasztó, hiszen 1966/67-ben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók száma 4364 volt, tehát több mint kétszerese a mai számuknak. A következő táblázat néhány iskolaév adatát közli:

⁵ Tanítóképző, Építőmérnöki és Közgazdasági Kar Szabadkán, valamint Újvidéken a Bölcsészeti Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

⁶ Műszaki és Óvóképző Főiskola.

14. táblázat: A magyar főiskolások és egyetemisták száma együtt, az összes hallgató számához viszonyítva így alakult:

Évben:	1964	1984	1992	2000	2002
Magyar hallgatók % aránya az összes hallgatóhoz képest	4,8	10,3	6,7	7,01	6,60
A magyarság % aránya Vajdaság lakosságában	23,86	18,94	16,9	15 % (becslés)	14,28%

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

Megállapíthatjuk, hogy a vajdasági összlakossághoz viszonyítva a magyarok aránya fokozatosan csökken, de a magyar ajkú hallgatók száma sohasem volt kielégítő az összes vajdasági hallgató részarányában. A nyolcvanas években még meghaladtuk az egyetemisták 10%-át, de utána a háborús és krízises években drasztikusan lecsökkent a magyarok felsőoktatási részaránya. A politikai rendszerváltás reményében, 2000-ben fiataljaink érezhetően többen itthon maradtak a magyar felsőoktatási intézményekben, de a legfrissebb adatok továbbra sem kielégítőek. Ötéves statisztikai áttekintésben (15. és a 16. táblázat), külön a főiskolákon és az egyetemi karokon a helyzet a következő:

15. táblázat: Főiskolások száma 1997-2001 között a Vajdaságban⁷

Iskolaév	Összes hallgató	Magyar hallgatók	% arányuk
1997/1998	6.468	579	8,95
1998/1999	7.698	657	8,53
1999/2000	11.811	816	6,91
2000/2001	10.083	838	8,31
2001/2002	11.656	855	7,33

Forrás: A Tartományi Oktatási Titkárság adatai, Újvidék

A bombázás évében (1999) nem volt felvételi vizsga, a magyarok mégis kevés számban jelentkeztek a főiskolákra, mert nagy részük külföldre távozott.

16. táblázat: Az egyetemisták száma 1997-2001 között az Újvidéki Egyetemen

Iskolaév	Összes hallgató	Magyar hallgatók	% arányuk
1997/1998	26.672	1.703	6,38
1998/1999	28.515	1.875	6,58
1999/2000	32.293	2.032	6,29
2000/2001	34.338	1.965	5,72
2001/2002	35.257	2.078	5,87

Forrás: Tartományi Oktatási Titkárság, Újvidék

A megoldatlan anyanyelvű oktatás miatt a magyar hallgatók tanítási nyelv szerinti megoszlása az állami karokon és főiskolákon igen kedvezőtlen. Mindössze 1/3-uk tanul magyarul, vagy részben magyarul (főleg a szabadkai karokon) és a hallgatók 2/3-a csak szerb nyelven hallgatja az órákat. Lássuk a 2000/2001 évi adatokat⁸, ami szerint Vajdaságban 1814 hallgató tanult szerb nyelven, 563 részben magyarul és csak 426 teljesen magyarul. Az adatok ma sem sokat változtak. Megállapíthatom, hogy ha a vajdasági magyarok aránya körülbelül 14% az

⁷ Forrás: Tartományi Oktatásügyi Titkárság szakszolgálat, Újvidék, 2002

összes lakosságban, akkor igen kevés a számuk a hallgatók arányában (mindössze 6% körül van). A magyar nemzetiségű hallgatók közül pedig csak 32%-a tanul részben anyanyelvén.

A magyar hallgatók legnagyobb része az Újvidéki Egyetem karain vagy a vajdasági intézményekben tanul. Elenyésző részük iratkozik a Belgrádi Egyetem karaira, viszonylag elég sokan tanulnak az anyaországban. Az alábbi áttekintésben a vajdasági karokon és főiskolákon elemzem a hallgatók és a tanárok eloszlását. Vajdaság 9 főiskoláján és az Újvidéki Egyetem (1960-ban alapult állami intézmény) 13 karán (67 szakon). 2002-ben a hallgatók statusa csak kétféle lehet: államilag támogatott vagy önköltséges. Az önköltségesek tandíja változik karokként, attól függően, hogy ex-katedra előadásokat hallgat (olcsóbb), vagy pedig sok a laboratóriumi órája (drágább, mint például az orvosi).

A jelenleg tapasztalt aránytalanságok kimutathatók (2002/2003):

13 Karon összesen	Összes hallgató 35.424	Magyar hallgató 2.124	% arány 5,99	Tanárok száma 2.118	Magyar tanárok 164	Mindössze 5 karon van magyar tagozat

Abszolút számban legtöbb magyar a Közgazdaságin tanul (636 magyar hallgató), majd a Műszaki Tudományok Karán (228) és a Bölcsészeten (239) van. A relatív számarányuk azonban ott van, ahol teljes a magyar nyelvű oktatás: a Tanítóképző Kar szabadkai kihelyezett tagozatán (24,59%), majd az Építőmérnöki Karon, szintén Szabadkán (21,69%).

A 9 főiskolán	Összes hallgatók száma 12.348	A magyar hallgatók száma 846	% aránya 6,85	Összes tanár-szám 251	Magyar tanerő 43	3 főiskolán van magyar tagozat

Legtöbb magyar főiskolás a Műszaki Főiskolán tanul Szabadkán (444-en, vagyis az ottani főiskolásoknak a fele magyar anyanyelvű 50,63%, hiszen teljes a magyar nyelvű képzés!), majd az Óvóképzőben Szabadkán: 94 (a főiskolások 36,27%-a).

A Vajdaságban egyetemi karokon és főiskolákon munkaviszonyban levő magyarul beszélő tanárok és tanársegédek száma nem túl sok (207), hiszen a vajdasági lakosság összetétele alatt van: a főiskolákon a tanárok 17,13%-a magyar, az összes egyetemi tanárnak pedig csak 7,74%-a magyar. Most nem sorolom ide a nyugdíjas tanárainkat, akiket alkalmakként visszahívnak dolgozni a karokra. A tanárok életéveik szerint fiatalabbak a főiskolákon, korosabbak az egyetemi karokon. Vannak karok, ahol magyarul tudó tanársegédek bizony nemigen vannak, tehát hiányzik az utánpótlás.

A vajdasági magyar nyelvű felsőoktatásban részt vesznek az anyaországi főiskolák kihelyezett tagozatai is (17. táblázat), habár ilyen külföldi kihelyezett tagozatról az egyetemi törvény nem rendelkezik. Gyakorlatilag működnek már 1996/1997-óta, de nem igazán legálisan. Jogilag konzultációs központként kezelik őket.

⁸ Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program, II. rész, Stratégiai vázlat, a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda, Budapest, 2002. A grafikonokat a vajdasági felsőoktatás stratégiai vázlataiban a HTOF munkatársai készítették.

17. táblázat: Magyarországi kihelyezett tagozatok

Konzultációs központok	Főiskolások száma	Magyarul tanul	2002/2003 iskolaév
Szent István Egyetem Kertészettudományi Kar – Budapest; Kertésztechnológiai Szak Határon Túli Levelező Tagozata – Zenta	166	100%	Konzultációk magyarul folynak 2002 végéig 70-en diplomáltak
Gábor Dénes Informatikai Főiskola – Budapest, Szabadka	162	100%	Konzultációk magyarul folynak 2003 közepéig 25-en diplomáltak

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

Szakok, szakmák szerinti megoszlás

Az értelmiségi réteg kialakulásakor az egyetemi szakok megválasztása azt idézi elő, hogy egyes szakon elégséges szakemberünk van, másoknál káderhiány lép fel. A vajdasági magyarok esetében például óvónő és tanító már van elég, de középiskolai és egyetemi tanár igen hiányzik. Túlteng a természettudományi érdeklődés, és hiány van a humán tudományok terén. Lássuk a magyar hallgatók, majd az oktatók szakok szerinti megoszlását:

18. táblázat: A magyar hallgatók megoszlása a vajdasági állami felsőoktatásban – szakmák szerint

Szakma (2000/2001)	Összes hallgató	Magyar hallgató	Összes hallgatói létszámhoz viszonyított százalékos arány
Összesen	44421	2803	6,31%
Mérnökök (műszaki)	10735	862	8,03%
Közgazdász, üzleti főiskola	10948	604	10,95%
Tanító, óvónő	2996	343	11,45%
Bölcész	3619	254	7,02%
Természettudomány	3650	235	6,44%
Orvos	3090	164	5,31%
Mezőgazdasági	3637	146	4,01%
Jogász	4013	97	2,42%
Művészet	696	61	8,76%
Testnevelő	1037	37	3,57%

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

A fenti adatokból kiemelhető megállapítások:

- A legtöbb magyar hallgató a közgazdász-, mérnöki (műszaki) és pedagógiai képzésben vesz részt, amiben nyilván szerepet játszik a képzések földrajzi közelsége is (Szabadka és részben Újvidék).
- A pedagógusképzés területén is viszonylag nagy arányban vesznek részt a magyar nemzetiségűek (főleg a tanítóképzés esetében). Ez azonban mégsem jelenti azt, hogy a magyar nyelvű oktatók kérdése megoldott lenne, hiszen egyrészt ezek a hallgatók nem magyar nyelven tanulnak (tanárképzés a Természettudományi-Matematikai Karon csak elvétve magyar), másrészt pedig ez egyenlőtlenül oszlik el az óvodapedagógus és a középiskolai tanárképzés között. Míg az előbbinél kielégítő a pedagógusok száma, az utóbbinál egyes szakok esetében már súlyos tanárhiány tapasztalható.

- A jogászképzés területén, sőt az egyes bölcsészeti szakokon és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltságával találkozunk.

A nemzetközi felsőoktatási tendenciáknak megfelelően és a Bolognai-deklaráció igényeit kellően kell elfogadni Szerbiában is, hiszen 2003 szeptemberében hivatalosan aláírtuk azt. Döntő lesz, hogy a vajdasági karok milyen rugalmasan tudnak alkalmazkodni a kezdeményezések megvalósításához. E szempont mellett a magyar felsőoktatás fejlesztési irányát és korlátait is megszabják a következő tényezők: az egyetem alapításának alakuló jogi háttere, hiszen az egyetemi reform, valamint az új felsőoktatási törvény meghozatala is folyamatban van; a délvidéki magyarság demográfiai folyamatai, avagy a tanulók száma; a hallgatói bázis mennyiségi és minőségi jellemzői; a rendelkezésre álló tanári állomány összetétele. A szabadkai önkormányzat képviselő-testülete 2004 márciusában egyetemalapító döntést hozott, amely a magyar és a horvát kisebbségi felsőoktatást is megoldani szándékozik.

Összefoglaló

Ad1.) A vajdasági magyarok részvétele az oktatásban lemarad a többségi nemzethez viszonyítva. Ez a lemaradás a magyarság iskolázatlanságát és értelmiségének fogyatkozását okozza. A vajdasági magyarok részaránya az összes lakosságban 14%, ehhez viszonyítva a fiatalok saját korosztályukban, megfelelő iskolaszinten elmaradnak a többségi nemzet részaránya mögött. A magyar hallgatók részaránya már 6% alatt van. Ezek szerint a magyarok iskolaszintje csökken a többségi nemzetéhez képest, így munkába állási esélyei is csökkennek, hiszen ha a szakemberek és az értelmiségiek száma esik, a munkaerőpiac könyörtelenül szelektálja őket. Feladatunk: mielőbb átlátni és megszervezni a magyar anyanyelvű, közoktatási hálózat minőséges és piaciigényeket kielégítő intézményeinek működését.

Ad2.) A magyar diákok iskolanyelv szerinti megoszlásával nem lehetünk elégedettek, mert ha már általános iskolai szinten kb. 20%-uk szerbül kezdi az iskolát, majd a felsőoktatásban már 60-70%-uk nem vizsgázhat anyanyelvén, akkor a magyarul képzett szakemberek száma kevés, sőt identitástudatukban (magyar nyelvi kultúra, történelmünk átfogó ismerte stb.) is ezeknek a fiataloknak kevesebb esélyük van magyar értelmiséginek maradni, és anyanyelven alkotni.

19. táblázat: Összegezve a magyarok száma különböző oktatási szinten, a 2000/2001. tanévben

Iskolatípus	Magyar tanulók száma	Magyar iskolában tanul	Szerb iskolában tanul	Szerb iskolában tanul %
Általános iskola	23.722	19.210	4.512	19%
Középiszkola	9.113	6.183	2.929	32%
Főiskola	816	327 (részben magyarul)	489	60%
Egyetem	2.032	610 (részben magyarul)	1.422	70%

Forrás: Gábrity Molnár Irén összeállítása a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

Feladat: magyar szellemiségű iskolaprogramok, szervezett foglalkozások mellett meggyőzni a szülőket és a diákokat arról, hogy minőséges és előnyösebb oktatást kapnak a magyar iskolákban.

Ad3.) A megválasztott középiskola már „kanalizálja” a fiatalokat vagy továbbtanulásra, kreatív munkára, vagy pedig végrehajtó, közepesen szakképzett munkákra. A magyar középiskolába járóknak csak 19,68%-a gimnazista, 39,46%-a négyéves szakközépiszkolába jár, 39,25%-a hároméves szakmunkásképző iskolát látogatja, 0,67% kétéves szakközépiszkolába jár, 0,92% a művészeti szakközépiszkolát választotta. Feladat:

A.) A gimnáziumoknak és a minőséges szakközépiskoláknak az a feladata, hogy a magyarság elittképzését segítse elő, valamint visszatartsa a tehetségek külföldre vándorlását már az elemi iskola után.

B.) Átlátni egy racionális és elasztikus vajdasági magyar középiskolai hálózatrendszert, amelyben a tömbmagyarság (8 önkormányzatban felosztva az önálló magyar tagozatokat) és a szórvány (Újvidék és Nagybecskerek egységes magyar középiskola-rendszerrel) is ki van elégítve.

Ad4.) Az empirikus adatokból kitűnik, hogy a fiatalok döntő többsége anyanyelvén szeretné folytatni tanulmányait, használható és gyakorlatias szakmában. Ehhez igazodnak azok az adatok, melyek szerint a magyarok a magyarul beindult szakokat (pedagógiai), ezenkívül pedig a műszaki szakokat és a közgazdasági képzést választják legszívesebben. Feladat:

a.) Piacorientált szakokat nyitni és a káderhiányt pótolni: hiányzik a magyarul tudó középiskolai tanár, orvos, bankszakember, menedzser, humán értelmiség (pszichológus, szociológus).

b.) Racionális kádertervezéssel és elasztikusan szakokat váltva az érdeklődés középpontjába tenni és fejleszteni a magyarul, vagy részben magyarul folyó oktatás munkáját: Újvidék-Szabadka-Zenta-Nagybecskerek négyyszögben.

c.) A hazai tanári erőforrás együttműködésével és szükségképpen az anyaországi és más külföldi vendégtanárokkal megoldani a minőséges felsőoktatási képzést.

Ad5.) A vajdasági tudományos értelmiség a tudományos munka olyan európai szintjére vágyik, amely mindenkor bekapcsolja őket a nemzetközi akadémiai életbe. Feladat: a vajdasági szülőnek és diáknak látnia kell a tervezhető iskolai életutat, amihez ki kell építeni egy átfogó és vertikálisan is összefüggő magyar közoktatási és felsőoktatási hálózatot (közös tanári kar, kollégiumok, könyvtárak stb.), akár a meglévő állami rendszeren belül, akár az új felsőoktatási törvényt bevárva, új egyetemet (multietnikus) alapítva, vagy magyar tagozatokat nyitva.

Felhasznált irodalomjegyzék

1. Dr. Tóth Lajos: Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig, Életjel Könyvek Szabadka, Szabadegyetem és a Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadása, 1994.
2. Anyanyelvű oktatásunk, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1997 (szerkesztették Gábrity dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa)
3. Vajdasági útkereső, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998 (szerkesztette Gábrity dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa)
 - a tartalomról: Kutatások a jugoszláv társadalmi környezetről, a magyar kisebbség iskolázottsági szintjéről, pedagógushiányról, nyelvhasználati jogokról, nyelvhasználatról, a szakmai feltételeiről a Vajdaságban
 - a vajdasági iskolák, diáksegélyzők, kollégiumok címtára, tagozatok száma, igazgatói stb.
4. Anyanyelv "államnyelv", Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, (szerkesztette dr. Rehák László), Forum, Újvidék, 1976.
5. Dr. Göncz Lajos: Kétnyelvűség pszichológiája, A magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata, Forum, Újvidék, 1985.
6. Dr. Tóth Lajos: Anyanyelvű oktató- és nevelőmunkánk színvonalának emeléséért (neveléstudomány), Ismeretterjesztő füzetek, Újvidék, 1999.
7. Mirnics Károly mgr.: Kisebbségi sors, Forum, Újvidék.
8. Dr. Rehák László: Kisebbségtől a nemzetiségig, (Tanulmányok a nyelvhasználatról is az öngazgatású Jugoszláviában) Forum, Újvidék, 1978.
9. Dr. Szeli István: Az erózió ellen (tanulmányok, esszék), Forum, Újvidék, 1986.

10. Hogyan tovább a háború után? A vajdasági magyar szellemi élet kör-, kor- és kórképe 92/93, Jugoszláv Művelődési Szövetség, Magyar Szó kiadványa, Újvidék, 1993.
11. Létünk (társadalom, tudomány, kultúra) folyóirat, Forum, Újvidék. Számok: 1972/5; 1988/5; 1990/6; 1991/ 4-5; 1992/1; 1994/1-2;
12. Vajdasági marasztaló, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000, (szerkesztette Gábrity dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa) - a tartalomból:
Címtár: oktatási intézmények, egyházi hivatalok, civil szervezetek és művelődési egyesületek.
13. Fészekhagyó vajdaságiak, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001. (szerkesztette Gábrity dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa) - a tartalomból: A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai; A vajdasági magyar áttelepülők sorsa az anyaországban.
14. A vajdasági magyar tudományról és civiltársadalmi szerveződéséről, dr. Szalma József, in: Magyar Tudomány a Vajdaságban – Tudományos műhelyeink és egyetemi oktatásunk – Szerk. dr. Ribár Béla, dr. Szalma József, Újvidék, 1999.
15. A reál- és a társadalomtudományok jugoszláviai magyar művelői, szerkesztette dr. Ribár Béla, dr. Mészáros-Szécsényi Katalin és dr. Szalma József. Kiadó: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék 2002.
16. A Szabadkai Pedagógiai Kar alapításának elaborátuma, Szabadka önkormányzata, 2002.
17. A magyar tannyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban, Kiadó Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2002.
18. Holnaplátók, Ifjúsági közérzetmérleg, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 5. könyvtársorozat, Szabadka, 2002. Lásd, Gábrity Molnár Irén tanulmányát: A fiatal értelmiségképzés lehetőségei.
19. Szövetségi Statisztikai Hivatal honlapja: www.szs.sr.gov.yu
20. Köztársasági Statisztikai Hivatal honlapja: www.statserb.sr.gov.yu
21. Köztársasági Oktatási Minisztérium honlapja: www.min.edu.yu
22. Tartományi Oktatási Titkárság honlapja: www.psok.org.yu
23. Vajdasági felsőoktatás fejlesztési program, I. rész, Az önálló magyar felsőoktatási intézmény igényét feltérképező tanulmányok gyűjteménye, Szabadka-Budapest, 2002.
24. Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program, II. rész, Stratégiai vázlat, Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda, Budapest, 2002.
25. Vajdasági felsőoktatási fejlesztési program, III. rész, Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és a HTOF (Budapest) közös tanulmánya, Szabadka, 2003.
26. Tértfoglaló, Ifjúsági szerep- és közösségvállalás, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 6. könyvtársorozat, Szabadka, 2003.
27. Kisebbségi létjelenségek, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 7. könyvtársorozat, Szabadka, 2003.

